

आत्मचित्र - भाग ४६

(कै. राम गबाले यांच्या 'आत्मचित्र' या आत्मचरित्रात्मक पुस्तकातून क्रमशः)

मुलं शाळेत जात असतानाच्या कितीतरी गमतीच्या गोष्टी कायम लक्षात राहण्यासारख्या आहेत. एक-दोन छोट्या गोष्टी तर कधीच विसरता येणार नाहीत. मुलं शाळेत गाडीतून जात असत. एक दिवस देवदत्त मला म्हणाला, "बाबा, मी गाडीतून शाळेत जाणार नाही. मला सायकलवरून पाठवा." मी त्याला कारण विचारलं तर म्हणाला, "आम्ही शाळेत पोचून गाडीतून उतरत असतो, त्यावेळी आमचे सर सायकलवरून येताना दिसतात. आम्हांला कसंतरी वाटतं आपण गाडीतून जाणं." मी साहजिकच त्याला म्हणालो, "ठीक आहे, बरोबर आहे तुझं, सायकलवरून जात जा."

तशीच रेखा. अगदी प्रायमरीत असताना त्यांच्या परीक्षांचे पेपर म्हणजे साईक्लोस्टाईल केलेला एक कागद असे आणि त्यावर 'मोकळ्या जागी शब्द भरा' आणि काही प्रश्न असत.

प्रश्न विचारला होता. 'तुमच्या आवडीच्या पाच फळांची नावे लिहा.' परीक्षा झाल्यावर मीरानं विचारलं, "रेखा, किती मार्क मिळाले?" रेखा बॅगमधून पेपर काढून देत म्हणाली, "आई, ४८ मिळाले ५० पैकी." मीरानं विचारलं, "का गं? दोन कशात कमी पडले?" मीरानं पेपर हातात घेतला आणि कागदावरचे प्रश्न आणि उत्तर बघून विचारलं, "रेखा, हा काय प्रश्न आहे?" रेखानं वाचला आणि म्हणाली, "तुमच्या आवडीच्या पाच फळांची नावं लिहा." मीरानं विचारलं, "आणि तू काय लिहिलं आहेस?" रेखानं लागलीच उत्तर दिलं, "आंबा, पेरू, सफरचंद आणि डाळिंब." "किती झाली?", असं मीरानं विचारलं. "चार. आई, पण मला चारच आवडतात. पाचवं कुठलंच आवडत नाही." मीरा फक्त हसली. रेखा छोटी असतानासुद्धा तिचं एक निराळंच स्वतंत्र व्यक्तिमत्त्व दिसून येत होतं. कुणी सांगितलं म्हणून तिला ते मान्य होईल, याचा भरवसा नसे. तिला स्वतःला ते पटलं तरच ते मान्य होत असे. लहानपणीसुद्धा ती कपड्यांबद्दल अतिशय चोखंदळ होती. अभ्यासात चोख होती. तिला दादा खूप आवडायचा. त्याच्याबद्दल अभिमान वाटायचा. ती मातृभक्त आहे. आईनं सांगितलं तर ते पटत असे. माझ्यावर खूप जीव. चित्रकलेत तिला छान गती. थोडंसं मार्गदर्शन घेतलं; पण बाकी आपल्या मनाप्रमाणंच चित्राच्या विषयापासून रंगापर्यंत तिचीच निवड. एकंदर आठ-दहा चित्रं काढली असतील. त्यातलं आमच्या घरी एक सुरेख ऑईल पेंटिंग आहे. तिच्याकडे घरी दोन-तीन आहेत. बाकीची आवडली म्हणून काही नातेवाईक आणि आमचे स्नेही यांच्याकडे आहेत. अभ्यासात ती खूप हुशार. पुढं कॉलेज आणि वैद्यकीय महाविद्यालय यांतल्या शैक्षणिक जीवनात चित्रकलेचा पाठपुरावा झाला नाही. पण अभ्यासात उत्तम प्रावीण्य असल्यानं मनातल्या इच्छेप्रमाणं ती डॉक्टर (स्त्री रोग तज्ज्ञ) झाली.

दोन्ही मुलं आता पुण्यात छान रमली होती. परंतु माझ्या मात्र पुणे-मुंबई अशा वारंवार फेऱ्या होत असत. कारण मी तेंव्हा 'आमा लिमिटेड'मध्ये डायरेक्टर होतो. पुणे-मुंबई सारख्या फेऱ्या मारायची ही यातायात केली, ती मुलगा देवदत्त एस.एस.सी. होईपर्यंत. नंतर आम्ही मुंबईलाच राहायला गेलो. मुलगा रुईया कॉलेजला आणि रेखा खारच्या वी.पी.एम. हायस्कूलमध्ये, असे स्थिर झालो. मुलं अभ्यासात आणि इतर अभ्यासेतर सांस्कृतिक कार्यक्रमांत उत्तम प्रगती करत होती. माझ्या कामाच्या पद्धतीप्रमाणे मला त्यावेळी अनुबोधपटांच्या बाह्यचित्रणासाठी मुंबईच्या बाहेर खूपच प्रवास करावा लागे. मुलांच्या अभ्यासाच्या प्रगतीचं श्रेय मीराला होतं. मीरानं पूर्णपणे लक्ष दिलं. मी मधूनमधून त्यांना प्रोत्साहन द्यायला, त्यांचं कौतुक करायला मुंबईत येई. देवदत्तची प्रगती लक्षणीय होती. रेखा तर

बी.पी.एम. हायस्कूलमधून दहावीला पहिल्या नंबरानं उत्तीर्ण झाली. दोन्ही मुलांनी कॉलेजमधूनही उत्तम विद्यार्थी म्हणून प्रशंसा मिळवली. देवदत्त आता मोठा झाला होता. त्याला वाचनाची भरपूर गोडी लागली आणि निरनिराळ्या वक्तृत्व स्पर्धांत त्याला पारितोषिकं मिळू लागली. माझे ज्येष्ठ स्नेही, साहित्यिक स्पर्धांना परीक्षक म्हणून काही वेळा असत आणि त्याच्या प्रभावी, विनोदी पद्धतीच्या नाट्यपूर्ण आविष्काराबद्दल ते माझ्याकडे खूप वेळा बोलत असत. श्रोत्यांच्या मनावर पकड ठेवून परिणाम साधण्याच्या त्याच्या शैलीबद्दल मी फारच ऐकलं होतं. म्हणून मी एकदा दादरच्या साहित्य संघात थोडासा उशिरा का होईना पोचलो. गर्दीत मागेच ओळखता येणार नाही असा उभा राहिलो. 'हल्लीची शिक्षणपद्धती कुचकामी आहे' असा वादविवादाचा विषय होता. देवदत्तनं विधानाला पोषक बाजू वाद-विवादासाठी घेतली होती. दोन विद्यार्थ्यांची भाषणं झाल्यानंतर देवदत्त मोठ्या विश्वासानं उभा राहिल्याचं मी पाहिलं आणि सुरुवातीलाच तो म्हणाला, "मी रुइया कॉलेजचा विद्यार्थी. खारला राहतो. रोज खारहून लोकलनं येतो. तो थेट हिंदू कॉलेजीतून कॉलेजकडे येत असतो. जवळजवळ रोज एक दृश्य मी बघत असतो. एक आई आपल्या मुलाला शाळेत जाण्यासाठी तयार करून त्याला शाळेकडं नेत असते आणि तो मुलगा टाचा घासत मागं सरकत सरकत आपण शाळेली येणार नाही, म्हणून भोकाड पसरून रडत असतो. माझ्या मनात येतं; या एवढ्याशा मुलाला हे समजतंय, की या शिक्षणात काही अर्थ नाही. हे मोठ्यांना कळू नये? त्याच्या आईला एवढं कळत नाही, याचं आश्चर्य वाटतं." त्याच्या पहिल्याच वाक्यानं त्यानं टाळ्या घेतल्या आणि नंतर हल्लीच्या शिक्षणपद्धतीबद्दल दोष दाखवून आदर्श शिक्षण कसं असावं यावर अतिशय मुद्देसूद बोलला. पुढचं एक भाषण ऐकून मी कार्यक्रम संपण्यापूर्वी तिथून निघून गेलो. संध्याकाळी घरी आल्यानंतर कळलं, की त्यानं बक्षीसही मिळवलं होतं. पु.ल. आणि कधीतरी विजय तेंडुलकर यांच्याशी त्याचा संवाद चाले, याचं मला आश्चर्य वाटे.

देवदत्तच्या मित्रांनी त्याला 'देवेन' म्हणायला सुरुवात केली होती. आम्हीही 'देवेन' म्हणू लागलो. देवेन वैद्यकीय अभ्यासासाठी दाखल झाल्यावर ग्रँट मेडिकल कॉलेजमध्ये सतत सांस्कृतिक कार्यक्रमात, सभा-संमेलनांत भाग घेत असे.

जे.जे.हॉस्पिटलमध्ये असतामा त्यानं एक कीर्तन केलं होतं. कार्यक्रमाचे बोर्ड लागले होते. जो जे वांछील तो ते लाहो' असे ते होते. या कीर्तनामध्ये त्यानं अनेक अभंग, साक्या, दिंड्या गायल्या होत्या. खरं तर हा गाणं मुळीच शिकलेला नाही, तरी दडपून गात असे.

कार्यक्रमाला शांतारामबापू, सी.रामचंद्र, काशीनाथ घाणेकर, हृदयनाथ मंगेशकर वगैरे प्रथितयश मंडळी उपस्थित होती. कीर्तनाची प्रशंसा अधिकारी, ज्येष्ठांकडून होऊ लागली. त्याच आठवड्यात माझी लता मंगेशकरांची भेट झाली. पं. हृदयनाथांकडून त्याबद्दल प्रशंसा ऐकल्यामुळे त्या मला म्हणाल्या, “राम, तुमचा मुलगा छान गातो, म्हणे. एक काहीतरी कीर्तन केलं, म्हणे त्यानं.” मी म्हणालो, “लता, हे कौतुक आता कोण करतंयं, हे मी त्याला मुळीच सांगणार नाही.”

असंच एकदा देवदत्त आणि त्याचे मेडिकल कॉलेजमधले मित्र आमच्या घरी जमलेले असताना, एका वादविवाद स्पर्धेत त्यानं बक्षीस मिळविल्याचा उल्लेख मी त्यांच्या बोलण्यातून ऐकला होता. मेडिकल कॉलेजमध्ये नेहमी एक वादविवाद कायम होता. तो म्हणजे फिजिशियन्स महत्त्वाचे की सर्जन्स महत्त्वाचे? एका अतिशय उत्तम, वयानं ज्येष्ठ आणि प्रसिद्ध अशा प्राध्यापक वक्त्यानं प्रकर्षानं विचारलं होतं, की गबाले स्पर्धेत आहे ना? कारण कदाचित त्याला नामोहरम करण्याचा त्यांचा मानस असावा. अर्थात हा वादविवाद खेळीमेळीचाच असतो. ते अतिशय सुरेख बोलले होते. फिजिशियनचं महत्त्व त्यांनी अतिशय प्रभावीपणे विशद केलं होतं आणि जाताजाता शस्त्रक्रिया किती कुचकामी आहे, याबद्दल बोचरी टिंगलही केली होती, म्हणे. देवदत्तची बोलण्याची पाळी आल्यानंतर आपण पूर्णपणे खरोखरच नामोहरम झाल्यासारखं किंवा पूर्णपणे हरल्यासारखं दाखवत त्याने आपल्या भाषणाची सुरुवात केली. अगोदरच्या वक्त्यांची प्रशंसा करून त्यानं आता आपण काय बोलणार असा अविर्भाव केला आणि अगदी शेवटी फक्त म्हणाला, “हे ज्येष्ठ विद्वान एवढ्या प्रभावीपणे बोलले! अर्थात तो त्यांचा अधिकारच आहे, हे व्यक्तिमत्त्वच असं लोकोत्तरही आहे. परंतु त्यांना हे जे स्वतंत्र अस्तित्व लाभलं, ते शस्त्रक्रिया साहित्यातल्या एका कैचीच्या प्रभावानंच तर मिळालं! त्यांच्या जन्माच्या वेळी एका नाळेवर ही कैची चालली नसती, तर ते आता जी सारी दिशाभूल करीत होते, ती करणं त्यांना शक्यच झालं नसतं.”

देवदत्त आणि रेखा मेडिकल कॉलेजचा अभ्यास करीत असत. तेंव्हा देवदत्त जे.जे.हॉस्पिटलच्या ग्रँटमेडिकल कॉलेजचा आणि रेखा के.ई.एम.ची. दोघांचा सुखसंवाद डायनिंग टेबलवर चालताना मला आणि मीराला टेबलटेनिस मॅच चालली असल्यासारखं वाटायचं.

- कै. राम गबाले

(‘आत्मचित्र’ पुस्तकासाठी भारतातील संपर्क - अरुण जाखडे - २५४४२४५५)